

La strukturo de Esperanto kiel faktoro por certigi ĝian funkcion rilate al Lingvaj Rajtoj: ĉefe pri la koncepto de lingvolernado kaj pri konscio de lingva normo*

KADOJA Hidenori

Resumo

La aŭtoro unue montras ke la teoria universala bazo unusola ebla por Esperanto kaj la movado estas lingvorajtoj, kaj starigas novan koncepton, *laŭlingvorajta valoro*. Ekster la Esperanto-movado ĝenerale oni signifas la ideon lingvorajto, ke ĉiu homo tenas rajton uzi la lingvojn kiujn tiu deziras uzi. Sed la movado evolue rekreis la ideon por ke tiu signifu ke homoj havas rajton komuniki demokratie, egale. Tiel la movado bazis sin sur la rekrea koncepto de lingvorajtoj, kaj ĝi akiris *laŭlingvorajtan valoron*. El ĉi tiu vidpunkto la aŭtoro indikas kelkajn problemojn teoriajn, kritike al la ĝisnuna kaj nuntempa Esperanta movado.

La unua problemoj estas komprenomaniero de Esperanta lernado kaj instruado. En la movado tre verŝajne preskaŭ ĉiuj kredas ke ju pli multe da lernado kaj kapablo Esperanta, des pli bone. La penso tute ne pravas, kaj kontraŭas la movadan bazon, *laŭlingvorajtan valoron*. Ĉar multe da lernado kaj la granda kapablo postulas lernantojn tro multe da resurso por lerni, t.e. tempo, mono kaj lernokapablo. Tio grandigas malegalecon inter Esperantaj uzantoj. Alivorte la Esperanta movado devas celi ĝustan nivelon de lernado kaj instruado, kiu ne devas esti troa.

Pri lernoresurso la aŭtoro temigas ankaŭ necescon de Esperanto-vorta kaj uzmaniera faciligado. Nuntempa Esperanto estas tro forte eŭropigita, ne nur pri latin- aŭ grek-originaĵoj vortoj malfacilaj, sed ankaŭ pri kutimesprimoj kaj komunikadaĵoj reguloj, ekzemple saluto per manpremo. Tiaj elementoj ege malaltigas la laŭlingvorajtan valoron. Tial ni devas rekrei tiajn vortojn kaj esprimojn uzante nur bazajn facilajn vortojn, kaj neŭtrale deŭropigi la komunikmanieron.

Sensocioseksigado de Esperanto estas ankaŭ necesa. Seksa duismo, ekzemple en pronomoj kaj priseksaj esprimoj, kaj seksisma ideologio en la sufikso *-in-* kontraŭas homrajton, kiu estas la teoria bazo de la movado. Esperanta movado sur la bazo de unu el la homrajtoj, nome lingvorajtoj, devas transformi Esperanton por ne nei aliajn homrajtojn, kiel foresto de seksa diskriminacio.

Ĉi-tiel por teni laŭlingvorajtan valoron, Esperanta movado devos pensi pri problemaj fenomenoj, kiuj kontraŭas laŭlingvorajtan valoron. Por planlingvo kiel Esperanto lingva regulismo estas vere nemalhavebla. Ĝenerale en la diskuto pri neplanlingvoj, lingva regulismo funkcias nedemokratike kaj aŭtoritatisme. Alie priskribismo kiu respektas lingvoŝanĝojn *naturajn* estas lingvodemokratia. Sed pri la planlingvo Esperanto, tute male. La Esperanta movado, kiu havas objektivan bazon,

*Ĉi tiu teksto estas traduko de japanlingva teksto, kiu aperis en *Japana Esperantologio* n-ro 3 (2008:109–126); samtempe ĝi estas reviziita per aldono aŭ anstataŭigo de esprimoj, vortoj kaj piednotoj.

laŭlingvorajtan valoron, devas ĉiam esti lingvoregulisma por teni la bazon. Por altigi tiun valoron, ni devos fari senfine pli da esploro estontece. La aŭtoro provis komenci tion per tiu ĉi kontribuo montrante kelkajn konkretajn problemerojn.

Abstract. The structure of Esperanto as a factor for attaining its goal in relation to Linguistic Rights. By KADOYA Hidenori

The author first shows that the only theoretical and universal basis of Esperanto and the Esperanto movement lies in linguistic rights, and then proposes a new concept, *value for linguistic rights*. Outside of the Esperanto movement, the concept of linguistic rights is used to mean that everyone, under certain circumstances, keeps the right to write and speak the language which the person wishes. However, the Esperanto movement has evolved and re-created the notion to mean that people have rights to communicate in an equal and democratic way, i.e., the movement has established its own foundation upon the concept of linguistic rights. Owing to that, the movement has succeeded in acquiring a universal value. Standing on such an understanding of the movement's circumstances, the author critically indicates several theoretical defects inherent in the movement hitherto.

The first problem lies in the way of understanding Esperanto learning and teaching. In the movement it seems that almost all persons concerned believe that the more eagerly one learns Esperanto and the more the person acquires an ability to use it, the better. This belief is irrelevant and contradicts the basis of the movement, that is, a value of linguistic rights, since attaining a high level of the linguistic skills postulates that the learner should expend extraordinary resources for learning, namely time and money and have available ability. This precondition enlarges inequality among Esperanto users. Therefore the Esperanto movement must identify an appropriate level of learning and teaching, whose excess should be avoided.

In relation to learning resources, the author points to the necessity of the easier Esperanto vocabulary and phrase construction. The current Esperanto is exceedingly Europeanized, not only in the words with latin-greco-originated stems, but also in idioms and communication norms, e.g., greeting by handshaking. These elements seriously lessen the value of linguistic rights, so that it is necessary to deconstruct those words and phrases, utilizing limited fundamental stems, and to de-Europeanize communication customs.

De-gendering Esperanto is also indispensable. Sexual dualism, for example in pronouns and sex-related expressions, and sexist ideology in the suffix *-in-* contradicts human rights. The Esperanto movement, whose foundation derives from one of the human rights, viz. linguistic rights, must transform Esperanto so as not to deny the other human rights, such as absence of gender discrimination, etc.

In order that the Esperanto movement may serve the value of linguistic rights, it needs to reconsider problematic phenomena that are inconsistent with the value of linguistic rights. For planned languages like Esperanto, linguistic prescriptivism is indeed indispensable. In general, in non-planned language, linguistic prescriptivism works non-democratically as authoritarianism. On the contrary, descriptivism, which has respect for *natural* linguistic alteration, conforms with linguistic democracy. But concerning the planned language Esperanto, the reverse is the case. The Esperanto movement, whose objective basis is a value of linguistic rights, must always support linguistic prescriptivism in order to keep the foundation. We have

to keep on investigating this subject to achieve the value. The author's contribution is to begin the attempt, analyzing some of the main problems.

1. La situo de problemoj

La celoj de la Esperanto-movado estas lerni, utiligi, kaj disvastigi la lingvon. Sur la fono de la movadanoj, kiuj dediĉas tempon kaj monon por la celoj de Esperanto, funkcias la juĝo, ke ili laboras por io valora kaj signifohava. Krom tiuj kiuj rilatas al Esperanto nur por sia privata ĝuo, ekzemple por lingvistika interesiĝo pri la lingvo, multaj aliaj konsideras, ke la valoro kaj signifo de Esperanto havas socian karakteron. Ekzemple, Japana Esperanto-Instituto klarigas en la informilo titolita "Kio estas Esperanto?",¹ ke Esperanto estas "internacia lingvo neŭtrala kaj facile lernebla", kaj ke ĝi celas "funkcii kiel ponto inter lingvoj kaj kulturoj". Tiuj ĉi klarigoj staras sur la juĝo, ke "neŭtraleco" kaj "ponto inter lingvoj kaj kulturoj" havas socian valoron, kaj tial la Esperanto-movado devas esti progresigita en tiu ĉi socio. Do, sur la bazo de la Esperanto-movado kuŝas klara juĝo pri la valoro, kaj la juĝo estas komuna al multaj parolantoj kaj movadanoj de la lingvo. La nuna studo celas teorie reesplori la nunan staton de la Esperanto-movado, starante sur la konscio, ke la juĝo fakte troviĝas. Ni esploros la nunan staton de Esperanto kaj la instruadon, kiu situas en la kerno de la Esperanto-movado.

Mi konsideras, ke tia reesploro necesas, ĉar la nuna Esperanto-movado havas tendencon aparte emfazi la valoron kiu donas al la lingvo socian signifon. Kaj la tendenco ŝajne donas al la Esperanto-movado fundan deformiĝon kaj kontraŭdiron. Alivorte, la nuna Esperanto-movado iras sen teoria fundamento, kaj sen strebo konstrui la fundamenton. Tial en la interno de la movado naskiĝis memkontraŭdiroj, kiujn mi traktos sube.

Kion ni povas diri, kiam ni kontrolas la nunan staton de la Esperanto-movado, surbaze de la teoria fundamento de la Esperanto-movado? En tiu ĉi studo mi traktos parte la problemon. Mi celas emfazi la gravecon de teorio en la Esperanto-movado, kaj doni novan vidpunkton al la ideo de Lingvaj Rajtoj kaj ĝenerale al la Esperanto-movado.

2. La rilato inter Lingvaj Rajtoj kaj Esperanto: Lingvaj Rajtoj kiel teoria bazo

Unu el la grandaj ŝanĝoj kiujn spertis la Esperanto-movado tuj antaŭ la sojlo de la 21-a jarcento, estas verŝajne la enkonduko de la koncepto de Lingvaj Rajtoj en la teorian principaron de la movado. Lingvaj Rajtoj estas aro da konceptoj, kiuj garantias la rajtojn de komunikado al la parolantoj de

¹http://www.jei.or.jp/hp/esp_kai.htm

minoritataj lingvoj en multlingva kaj plurlingva socio, rezulte de la movado de la minoritato, kiu estas devigita vivi en socia malavantaĝo. Kiel ni vidas ĉi sube, la konceptaro estas uzata por montri la socian justecon de la Esperanto-movado.

Tamen la konceptaro estas varia laŭ la diskutantoj. Ekzemple, Robert Phillipson k.a. fokusis la unuan (gepatran) lingvon kaj montras la enhavon de garantiindaj Lingvaj Rajtoj (kompilita de studgrupo pri Lingvaj Rajtoj, 1999:123).² Laŭ la difino, unue staras la koncepto *rajto uzi sian unuan lingvon*. La uzo de la unua lingvo kaj la agnosko de la rajto uzi ĝin estas konsiderataj kiel tre gravaj kondiĉoj por teni individuan identecon. Kiam homo komencas formi mondkoncepton post sia naskiĝo, la unua lingvo³ estas rimedo, kiu ebligas al ni havi nian dignan proprecon. Tio ĉi estas konsiderata kiel la bazo por aserti, ke Lingvaj Rajtoj devas esti kalkulataj kiel unuj el la homaj rajtoj. Toŝikazu Suzuki (2000:8) provizore difinas Lingvajn Rajtojn: “Lingvaj Rajtoj estas rajtoj kiuj garantias kaj ne malpermesas al homoj kaj al homgrupoj uzi iun ajn preferatan lingvon en la socia vivo.” Laŭ la argumento de T. Suzuki la enhavo de la rajtoj estas “vivi en la socio” per “preferata lingvo”, ne nur per la unua lingvo.

Ĉiuokaze, la celo de Lingvaj Rajtoj estas reakirigi al la parolantoj de minoritataj lingvoj, kiuj estas socie diskriminaciaj longtempe, identecon kaj samajn sociajn rajtojn kiel la parolantoj de la majoritataj lingvoj. Sed tiu ĉi koncepto de Lingvaj Rajtoj, kiu estas teorie prava, tuj renkontas malfacilan muron, kiam oni intencas politike trakti la aferon por efektive garantii la rajtojn. Ĉar, ĝenerale dirite, lingvo esence ne povas ekzisti kaj funkcii en unu persono nek en eta homgrupo, kaj ĉar lingvo ĉiam bezonas multe da “samlingvanoj”, la garantiado estas efektivigita nur se la minoritata lingvo estos intence lernata kaj uzata de ne-parolantoj de la koncerna lingvo. Nome, Lingvaj Rajtoj efektiviĝas ne “en unu homo” sed “inter homoj”.

Ekzemple, por plene garantii la rajtojn de la uzantoj de la aina lingvo en Japanio, oni devas prepari sociajn cirkonstancojn en kiuj la ain-lingvanoj povas ĝui servojn medicinajn, publikajn kaj edukon universitat-nivelan en la aina lingvo. Por efektivigi tion, multaj parolantoj de la japana lingvo, kiu

²A. Ĉiuj homoj

1. rajtas sin identigi kun la gepatra lingvo (aŭ kun pluraj gepatraj lingvoj), kaj la identigo povas esti agnoskita kaj respektata de aliaj homoj,

2. rajtas lerni sia(j)n gepatra(j)n lingvo(j)n kiel parola(j)n kaj skriba(j)n lingvo(j)n. (Tio signifas, ke minoritataj homoj rajtas edukiĝi en la gepatra lingvo.),

3. rajtas uzi la gepatran lingvon en preskaŭ ĉiuj publikaj lokoj (inkluzive de lernejoj).

B. Ĉiuj homoj povas fariĝi parolantoj de du lingvoj: gepatra kaj oficiala, en la lando, kie la gepatra ne estas oficiala lingvo. (Se ili havas du gepatrajn lingvojn, ili povas fariĝi parolantoj de tri lingvoj.)

C. La ŝanĝo de gepatra lingvo estas libervola, ne deviga.

³Pri la difino kaj funkcio de la unua lingvo, vidu Skutnabb-Kangas (2000:104).

estas majoritata en la lando, devas lerni la ainan lingvon aŭ konsenti elspezon por interpretado kaj tradukado. Tio ĉi estas fizike malfacila.⁴ Fakte, la uzantoj de minoritataj lingvoj ne estas nur ain-lingvanoj. Ekzemple, la multiĝo kaj diversiĝo de enmigrintoj eksplode grandigos la laboron kaj koston. La koncepto de rajto postulas universalecon. Do, ankaŭ Lingvaj Rajtoj devas esti politike garantiataj eĉ al unu persono. La malebleco de (supre dirita) garantio de Lingvaj Rajtoj en multlingva cirkonstanco estas problemo tenata ankaŭ de Eŭropa Unio (EU), kiu celas egalrajte trakti la lingvojn de la membro-ŝtatoj (laŭ mia opinio la lingva politiko de EU nepre fiaskos). Pro tiu ĉi “absoluta malebleco” Esperanto povas havi signifan rolon en la garantiado de Lingvaj Rajtoj.

En la *Manifesto de Prago de la Movado por la Internacia Lingvo Esperanto*⁵ lanĉita en la jaro 1996, ni povas vidi kiel reagis la homoj kiuj havas gvidan rolon en la Esperanto-movado al la nove aperinta koncepto de Lingvaj Rajtoj. En “5. Lingvaj Rajtoj”, troviĝas priskribo:

Ni asertas, ke la vastaj potencodiferencoj inter la lingvoj subfosas la garantiojn esprimitajn en tiom da internaciaj dokumentoj, de egaleca traktado sendistinge pri la lingvo. Ni estas movado por Lingvaj Rajtoj.

Kaj en “7. Homa emancipiĝo”:

Planita kiel universala komunikilo, Esperanto estas unu el la grandaj funkciantaj projektoj de la homa emancipiĝo – projekto por ebligi al ĉiu homo partopreni kiel individuo en la homa komunumo, kun firmaj radikoj ĉe sia loka kultura kaj lingva identeco, sed ne limigite de ili.

Tiel la manifesto bazigas la signifon de Esperanto sur rajtoj.⁶ Nome, ĝi argumentas ke, kiel “universala komunikilo”, Esperanto povas malgrandigi la “potencodiferencojn inter la lingvoj”, kaj la malegaleco inter diversaj lingvo-parolantoj proksimiĝas al estingo, kaj tiel kontribui al la garantio de Lingvaj Rajtoj. La strukturo de la argumento ŝajne ne havas rompon, sed troviĝas granda diferenco inter la difino pri Lingvaj Rajtoj supre montrita kaj la lingvo-rajtiga plano de la Manifesto de Prago.

R. Phillipson kaj aliaj konsideras grava, ke ĉiuj povas ĝui publikaĵajn servojn en sia unua lingvo sur la sama nivelo de la parolantoj de supera lingvo, sed la Manifesto de Prago proponas uzi Esperanton en plurlingva cirkonstanco, anstataŭ la unua lingvo. La unuaj celas “levi” malsuperan lingvon al la nivelo de supera lingvo, sed la lasta celas “limigi” la uz-sferon de supera lingvo al la

⁴Tamen kiam ni traktos la minoritatajn lingvojn, ni devas konsideri prioritaton. Ekzemple, la uzantoj de ne-voĉa lingvo, nome man-lingvo, estas komplete apartigitaj de la komunikada rimedo de majoritata voĉa lingvo. Do, ni bezonas unue trakti tiun ĉi aferon.

⁵Vidu http://www.jei.or.jp/hp/materialo/prago_j.htm (originalo kaj japanlingva traduko).

⁶Tiun ĉi punkton Kadoja (2006a) traktas el pli vasta vidpunkto. Tamen estu atenta pri tio, ke la sfero en kiu Esperanto utilas por garantii Lingvajn Rajtojn estas tre limigita.

sama nivelo de malsupera lingvo, per la uzo de ponto-lingvo (Esperanto) en la loko kie troviĝas parolantoj de malsamaj lingvoj. Kiel ni jam supre vidis, “levi” ne povas eviti absolutan fiaskon. Do, limigi la uz-sferon de supera lingvo estas racia solvo.

La Manifesto de Prago konsideras, ke (prefere) oni ne insistu “uzi sian unuan lingvon” en multlingva cirkonstanco, se oni povas efektive komunikadi kun respekto egale al ĉiuj lingvoj. Tiu ĉi sinteno staras eĉ kontraŭ la “rajto uzi lingvon kiun oni volas uzi, por sia socia vivo, sen iaj ajn malhelpoj”. Nome, la bazo de la Manifesto de Prago estas “rajto komunikadi egalrajte”, sed ne “rajto uzi lingvon kiun oni volas uzi”. Tiu ĉi bazo unu paŝon progresigis la koncepton de Lingvaj Rajtoj, kiu naskis vidpunkton trakti lingvon de la flanko de rajtoj. En tiu ĉi moderna epoko, en kiu homoj facile moviĝas de lando al lando, se ĉiuj homoj insistus la rajton ĉiam uzi lingvon kiun oni volas uzi, oni devus ĉiam akompanigi interpretistojn, aŭ ĉiuj homoj devus lerni ĉiujn lingvojn. Sed tio faros Lingvajn Rajtojn malefektivigeblaj surpaperaĵoj. La Manifesto de Prago venkis la supre menciitan “absolutan maleblecon” per kreiva ŝovado de la koncepto de rajtoj al rajto egalrajte komunikadi.⁷ Tiu ĉi “ŝovado” ne difektas la rilaton inter la unua lingvo kaj la identeco de la uzantoj. Ĉar ni ne povas pensi, ke la identeco de la uzantoj estas difektita, se ĝi estas sufiĉe agnoskita socie kaj ne estas devigata grandan malavantaĝon, eĉ se ĝia uz-sfero en la socio estas relative limigita.

3. Lingvaj Rajtoj kiel kriterio de valoro: pri valoro por Lingvaj Rajtoj

La universalan valoron kiun Esperanto havas por garantii rajtojn de lingvo kaj komunikado mi nomu *valoro por Lingvaj Rajtoj*, alivorte *laŭlingvorajta valoro*.

Esperanto povas provizi al la uzantoj diversajn valorojn, inkluzive valoron por kontentigi (privatan) ĝuon. La enkonduko de la koncepto de *valoro por Lingvaj Rajtoj* ebligas al ni konscie distingi la multajn valorojn kiujn Esperanto havas.⁸

⁷Pri la neceso ŝovi kaj interpreti Lingvajn Rajtojn al la rajto de komunikado legu Kadoja (2006b). Kaj, la maniero por interŝanĝi ideojn nomata “komunikado” ĝenerale havas konsiderindan problemon. Ĉar lingvo estas nur unu elemento de komunikado, “elekto de konvena lingvo” estas nur unu necesa kondiĉo por efektiviĝi egalrajtan komunikadon.

⁸Ekzemple, kiam movadanoj de Esperanto montras pozitivan flankon de Esperanto kaj rekomendas la lingvon, ili kutimas arbitre montri diversajn valorojn (ekzemple, Esperanto utilas por garantii rajtojn; Esperanto estas interesa; per Esperanto oni povas vojaĝi malmultekoste, k.t.p.). La koncepto de valoro por Lingvaj Rajtoj funkcios por distingi la valorojn.

Ĉar Esperanto estas planita lingvo, troviĝas du faktoroj kiuj donas al ĝi valoron por Lingvaj Rajtoj kaj ebligas al ĝi esti utila por garantii Lingvajn Rajtojn. La unua estas ke principe Esperanto ne havas homojn kiuj parolas ĝin kiel la unuan lingvon (denaskaj parolantoj). La alia estas ĝia facileco por lernado.⁹

La facileco signifas, ke la kosto kiun oni devas prepari kaj dediĉi por ellernado de la lingvo, estas relative malgranda. La kosto por lernado estas dividebla en kelkajn elementojn. Nome, kapablo, tempo kaj mono. La rezulto de lingvolernado ricevas influon de: lingva kapablo de la koncerna lernanto; tempo dediĉebla al la lernado; kaj sufiĉa monrimedo, kiu ebligas al la lernanto dediĉi longan tempon kaj prepari bonan situacion por lernado. Tio, ke la kosto estas malgranda, signifas, ke la grandeco de la preparita kaj dediĉita kosto ne tre influas al tio, ĉu la lernanto povas atingi iun nivelon kaj akiros iugradan lingvokapablon. Minimuma lernokosto estas necesa al ĉiuj homoj, same kiel ĉiuj bezonas minimuman materialon por teni la vivon. Kaj eĉ se ne ĉiuj, multaj homoj povas prepari minimuman lernokoston. Do, lingvo kiu postulas malmulte da kosto por lernado povas relative egale garantii la atingon de la lernado. Nome, egaleco de ŝanco garantias la egalecon de rezulto.

La valoro por Lingvaj Rajtoj kiun Esperanto havas donas al la lingvo funkcion kiu ebligas pli egalrajtan komunikadon. La funkcio venas de la manko de la homoj kiuj parolas ĝin kiel la unuan lingvon kaj la malgranda kosto por lernado. Kaj pli grave estas, ke ju pli malgranda estas la kosto por lernado, des pli la egalrajtiga funkcio de Esperanto estos efektivigita sur alta nivelo, kaj des pli la valoro de Esperanto por Lingvaj Rajtoj estos atingita sur alta nivelo. Tiuj ĉi karakteroj de Esperanto preparas necesan kondiĉon por ebligi komunikadon kiu kontentigas Lingvajn Rajtojn.¹⁰

Tiu ĉi socia bazo de Esperanto, nome la mekanismo kiu naskas universalan valoron de Esperanto, estas ekstreme simpla. Kvankam ofte ĝi ne estas konsciata, por movadaj aktivuloj ĝi estas preskaŭ memkomprenebla. Sed, laŭ mia vido, troviĝas granda distanco inter la nuna reala stato de la Esperanto-movado kaj la teoria bazo de Esperanto. Al mi ŝajnas, ke la movado ne ĉiam iras kun atento al la valoro por Lingvaj Rajtoj, kiu donas socian kaj etikan bazon al la disvastigo de Esperanto, kaj al la mekanismo kiu naskas valoron por Lingvaj Rajtoj. Alivorte, la “realo” kontraŭdiras al la “ideo”. Tiu

⁹Estas konate per spertoj, ke Esperanto estas rimarkinde facile lernebla kompare al aliaj lingvoj, pro la malgranda kvanto de memorendaj aferoj, danke al ĝia simpligita gramatiko kaj sistema vortofarado. Sed, hodiaŭ ni bezonas vastan kaj pozitivan studon pri tio: kiomgrade kaj en kiu senco la lernado estas facila.

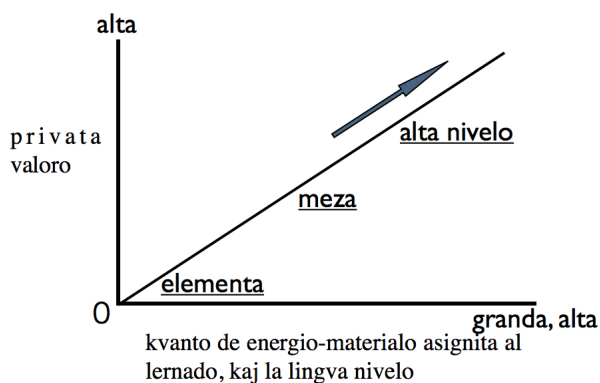
¹⁰Bonvolu atenti, ke temas nur pri necesaj kondiĉoj. Komunikado kiu garantias Lingvajn Rajtojn ne povas efektiviĝi nur per uzo de Esperanto. Krom lingvo, estas aliaj faktoroj por komunikado kiuj kontentigas Lingvajn Rajtojn. La temo: *Kio estas la komunikado garantianta la Lingvajn Rajtojn* devas esti kalkulita kiel unu el la taskoj de teoriaj studoj de la Esperanto-movado.

ĉi kontraŭdiro aperas plej evidente en la sinteno de la Esperanto-movado kaj Esperanto-parolantoj pri la lernado de la lingvo. Pri tiu ĉi punkto ni traktu en la sekvanta sekcio.

4. Sinteno pri lernado de Esperanto laŭ la vidpunkto de la valoro por Lingvaj Rajtoj: faltruo en la koncepto de laŭgrada progreso de lernado

Kio estas la sinteno pri Esperanto-lernado kiu kontraŭas al la teoria bazo de Esperanto traktita en la lasta sekcio? Koncize dirite, tio estas la pensmaniero: “Lernado de Esperanto valoras. Do ju pli multe ni lernos, kaj ju pli lerta lingvo-uzanto ni fariĝos, des pli alta valoro estos atingita.” Laŭ tiu ĉi penso, relative alta lingva nivelo estas laŭdata, respektata kaj revata, sed male, relative malalta nivelo estas konsiderata kiel konkerenda stato. Kie, tamen, troviĝas problemoj en tiu ĉi tre ĝenerala pensmaniero?

La penso, ke lerni intensive kaj akiri altan lingvan nivelon estas bona afero, kondukas nin al la sinteno pli alte taksu lingvo-uzantojn kiuj atingis altan nivelon per “intensiva lernado” kaj per “amasa dediĉo de energio-materialoj por lernado”, proporcie al ilia nivelo de lingvo-uzo.

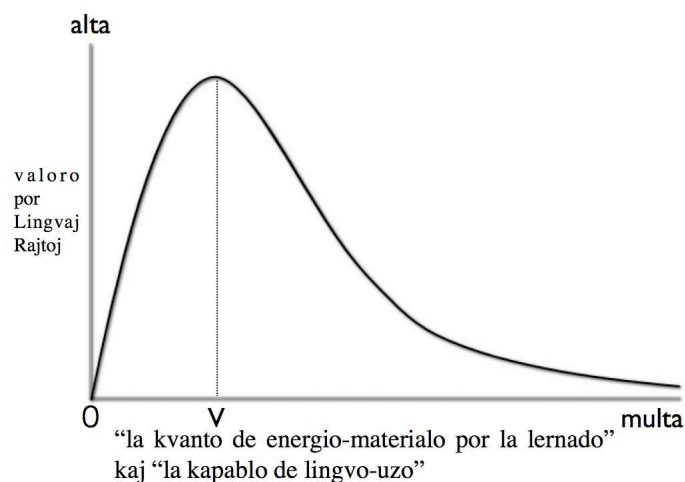

Figuro 1. Koncepto de laŭgrada progreso de lernado.

Tion ĉi oni povas nomi *koncepto de laŭgrada progreso de lernado* (figuro 1). Ekzemple, Lingva Ekzameno kaj Belettra Konkurso, kiuj estas konstante okazigitaj de Esperanto-organizaĵoj, verŝajne celas publike laŭdi altnivelajn

lingvo-uzantojn, per la konkursado (kaj tiel stimuli lernantojn al pli alta nivelo).¹¹

En la fono de tiuj ĉi eventoj videblas la koncepto de laŭgrada progreso de lernado. Tamen, tiuj ĉi pensmaniero kaj la eventoj estas kontraŭdiraj, se oni staras sur la sinteno por laŭeble grandigi la valorojn por Lingvaj Rajtoj, kiuj estas sociaj bazoj de Esperanto.¹² “Laŭeble intensive lerni Esperanton” signifas, ke oni preparas kaj ŝutas al la lernado multe pli grandan kvanton da kosto ol “minimуме necesan”. Tamen en tiu okazo la atingota valoro por Lingvaj Rajtoj nepre pli malgrandiĝos. Ju pli multe da (aŭ superflua) energio-materialo oni ŝutos, des pli la valoro por Lingvaj Rajtoj malaltiĝos, eĉ se oni gajnos tre altan kapablon por lingvo-uzado.

Figuro 2. Reduktiĝo de la valoro por Lingvaj Rajtoj.

Ĉe la komenco de lernado (la origino en figuro 2) la atingita valoro por Lingvaj Rajtoj estas 0. Komence, ju pli altan lingvan kapablon oni akiros, des pli alta fariĝos la atingita valoro por Lingvaj Rajtoj. Sed kiam la kvanto de energio-materialo por lernado venas al la punkto V , la valoro por Lingvaj Rajtoj atingas la maksimumon, kaj poste la valoro daŭre malaltiĝas laŭ la grandiĝo de la konsumkvanto de energio-materialo por lernado. Tio ĉi estas

¹¹Eĉ se Esperanta beletra celas “kunekziston de facilaj esprimoj kaj profunde literaturaj valoroj de la lingvo”, Beletra Konkurso distingas kaj juĝas “beletran Esperanton” disde “ordinara Esperanto”. Ĝi enkondukas en la Esperanto-movadon kaj ĝian lernadon la koncepton “beletreco” kaj starpunkton kiuj estas tute indiferentaj al garantiado de Lingvaj Rajtoj.

¹²Ĉi tie mi traktas ĝenerale la sintenon de la Esperanto-movado, sed ne tiun de individuo. Estas tre varie, kion unuopaj homoj atendas de Esperanto, kaj kiel agi por la lingvo. Mi montras problemojn de la Esperanto-movado surbaze de la socia fundamento kiun la movado manifestas.

rezulto de la *troa aŭtoritateco kaj potenco* montrataj en la posta sekcio. Ni konsideru konkrete. Novaj lernantoj, kiuj progresas en la lingvo paŝon post paŝo, spertos egalrajtan komunikadon en multlingva cirkonstanco, kaj forte sentos kun miro, ke ilia sfero de komunikado pli kaj pli grandiĝas. Tio ĉi estas la fenomeno kiun donas al ili la atingo de la valoro por Lingvaj Rajtoj. Tiam ili rimarkos, ke la kvanto de energio-materialo por lingvolernado necesa por atingi certan nivelon de komunikado en “ordinaraj fremdaj lingvoj” estas multe pli granda ol tiu por la lernado de Esperanto. Sed kiam la sumo de energio-materialo por lernado superos la punkton V en la figuro 2, ilia sento perdiĝos (ĉar la proporcio de konsumita energio kaj la atingo en la lernado de Esperanto fariĝas malgranda aŭ sama kiel tiu de ordinara lingvoj). Konstante lerni dekojn da jaroj, ellegi ĉiujn klasikaĵojn kaj posedi ĉiujn Zamenhofajn esprimojn aldonas nenion al la valoro por la Lingvaj Rajtoj. Ĉar nur tre malmultaj homoj disponas pri la granda kvanto da energio-materialo por la lernado. Do, tio ĉi kontraŭstaras al la egalrajteco kiun la Esperanto-movado volas realigi.

Troviĝas ankaŭ alia problemo ĉe “alta kapablo de lingvo-uzo”, kiu ebligas al la lerta parolanto stari sur supera pozicio en la komunikado. Ĉar lertaj parolantoj povas regi la komunikadon laŭ sia volo, utiligante “riĉajn” esprimojn, abundan vorto-provizon, fluan paroladon, pri kiuj ne disponas novaj lernantoj de Esperanto. Tio ĉi signifas akiradon de potenco en la komunikado. La diferenco de la nivelo de lingvo-uzo estas la diferenco de potenco en komunikado. Ju pli la diferenco grandiĝos, kaj ju pli la supereco altiĝos, lerta uzanto senkonscie akiros “troan potencon” en komunikado. En la komunikado garantianta Lingvajn Rajtojn, tiu potenco malhelpas la efektivigon de la rajtoj.¹³ Alivorte, “alta nivelo de lingvo-uzo”, kiu estas por la efektivigo de la valoro por Lingvaj Rajtoj, ekhavas inversan funkcion. Tial post la punkto V en figuro 2, la valoro por Lingvaj Rajtoj konstante malgrandiĝas.¹⁴

Tiu ĉi fenomeno estas la sama kiel tio, ke ne-denaskaj parolantoj mal-kuraĝiĝas antaŭ denaskaj parolantoj de la unua lingvo, kaj falas sur mal-avantaĝan staton en komunikado. En la fono de tiu ĉi fenomeno kuŝas senkon-

¹³Kompreneble homoj kiuj havas “troan” nivelon de lingvo-uzo, kontribuas ekzemple por verkado de lerniloj, kaj havas gravan rolon en la Esperanto-movado totale. En tiu senco ili kontribuas al la valoro por Lingvaj Rajtoj. Por ne nuligi la kontribuon, ili tamen devas konscii pri sia potenco en la kampo de komunikado, kaj atente zorgi, ke ili ne mis-uzu la avantaĝon. Vidu piednoton 15.

¹⁴Kelkaj kiuj vidis ĉi tiun figuron, demandis la aŭtoron: “Kiel vi povas montri la punkton V , t.e. la plej propran kvanton de lernado kaj lingvo-kapablo. La punkto estas tute arbitra kaj senseca, se vi ne povas montri tion, ĉu ne?”. Kompreneble konkretigi la punkton V estas ne facile, kaj mi ne estas plene preta tuj fari tion (miaj ideoj estas parte montritaj en la sekvantaj sekcioj). Sed oni povas atesti la *teorian ekziston* de V , kaj ĉi tiu studo celas atentigi la Esperanto-movadano pri tio. Alivorte ĉi tiu tezo donas al la movado ĝis nun nekonatan novan taskon gravan, kiu koncernas Lingvajn Rajtojn.

scia diferenco de potenco, kiun la denaskaj parolantoj ne intencas havi. Oni emas konsideri, ke inter la uzantoj de Esperanto ne naskiĝas la potenca rilato kiun oni spertas inter la parolantoj de neplanitaj lingvoj, ĉar Esperanto estas lingvo kiun ĉiuj devas lerni por posedi. Sed tiu ĉi penso kaŝas la potencan rilaton kiu fakte troviĝas inter la uzantoj de Esperanto. Estas certe, ke inter la uzantoj de Esperanto ne troviĝas tia potenco-rilato, kian oni vidas inter la uzantoj de neplanitaj lingvoj, sed fakte alispeca potenco-rilato kreiĝas ĉefe pro “diferenco de la niveloj de lingvo-uzo”. Ĉu Esperanto-uzantoj kun malalta lingva nivelo ne ŝrumpiĝos antaŭ altnivelaj uzantoj?¹⁵ En Esperanta komunikado, lertaj uzantoj ĝuas la “profiton”, ke ili povas pli altkvalite kaj pli laŭvole esprimi sin ol mallertaj uzantoj. Tiu ĉi malekvilibra rilato fariĝas faktoro kiu malhelpas atingon al la valoro de Lingvaj Rajtoj. Do, la Esperanto-movado bezonas havi instruplanon per kiu oni celu la punkton V en figuro 2.¹⁶ Ni devas forlasi la antaŭjuĝon, ke “des pli bone, ju pli multe ni lernos kaj ju pli lerta ni fariĝos”. Ni devas klare koncepti, ke la antaŭjuĝo kontraŭas al la valoro de Esperanto por Lingvaj Rajtoj. Estas tre grave, ke ni nepre ne forgesu la ekirpunkton kian valoron Esperanto-lernado havas, kiam ni volas rapide atingi altan lingvonivelon.

Mi ripetas, ke unuopaj homoj rajtas libere ŝuti kiom ajn grandan kvanton da kosto por lerni Esperanton, ne por la valoro de Lingvaj Rajtoj sed por sia propra celo (ekzemple por memkontentiĝi per realigo de laŭeble alta nivelo de lingvo-uzo). Tamen tiuj personoj devas esti akre kritikitaj, se ili konsideras sian altan lingvonivelon, akiritan per granda kvanto da kosto, “realigo de valoro de Esperanto por Lingvaj Rajtoj”, aŭ enkorpiĝo de “universala valoro”. Ignori la diversecon de la “valoro de Esperanto”, kaj konfuzi la realigon de valoro por Lingvaj Rajtoj kun volo al (privata) valoro, kiu tute ne havas universalecon, estas kvazaŭ ago, kiu nuligas la valoron por Lingvaj Rajtoj.

Do, se la Esperanto-movado havas sian bazon en la efektivigo de la valoro por Lingvaj Rajtoj, ni devas senĉese kaj kritike reekzameni nin surbaze de la teoria fundamento, por ke ni ne vidu pozitive la ŝuton de granda kvanto da

¹⁵Laŭ mia sperto, estas ne malofte, ke la vorto “komencanto” estas uzata por moki iun. Tiu ĉi diskriminacio, klasifiki la lingvo-uzantojn laŭ ilia lingva nivelo, rekte kontraŭas al la ideo de la Esperanto-movado. Tamen en mia proksimo mi ne vidas kritikon al tiu diskriminacia sinteno. Kredeble, tio ĉi rezultis el la fakto, ke regas la Esperanto-movadon la koncepto de laŭgrada progreso de lernado, kiu malalte taksas “esti nova lernanto”.

¹⁶Kelkaj eble havas la sekvantan demandon. “Jaron post jaro ekde kiam la lernantoj komencis lerni Esperanton, ili *nature* fariĝas pli lertaj kaj kapablaj Esperanto-uzantoj. Ĉu ili ankaŭ estas malhelpantoj kontraŭ Lingvaj Rajtoj?” Certe iuj spertiĝos grade kaj povos fariĝi kapablaj. Sed kiel oni povas ekscii el la ekzisto de la esprimo *eterna komencanto*, fariĝi pli lerta kaj kapabla ne eblas sen konscia konsumado de energio-materialo por la lernado. Alie, laŭ ĉi tiu studo, ankaŭ tiaj laŭtempaj lertuloj povos funkcii kiel kontraŭantoj de Lingvaj Rajtoj, se ili komunikadas lingve kaj psikologie premante malpli kapablajn Esperanto-uzantojn. Pli lertaj, t.e. relative pli fortaj uzantoj havas devon konscie ne fari tion, kio akompanas longan Esperanto-uzantecon, se ili subtenas gardi Lingvajn Rajtojn.

energio-materialo al la lernado, kaj por ke la lernado de Esperanto ne devojiĝu al “efektivigo de la valoroj ne por Lingvaj Rajtoj”, sub la slogano de “deziro al la valoro por Lingvaj Rajtoj”. Tiu ĉi konfuzo de “diversaj valoroj” kutime okazas senmalice kaj senkonscie. Ne estas troigo, ke mi diras, ke Esperanto-lernantoj ekspluatatas la Esperanto-movadon, nome ke ili havas subkonscian volon modifi la lernadon de Esperanto al “realigo de privata valoro”. Ni bezonas atentigi lernantojn de Esperanto pri tiu ĉi logo. Mi diru, ke seriozaj kaj bonkoraj Esperanto-lernantoj estas “atentindaj estaĵoj”.

Kompreneble, celi kulturajn atingojn en la procezo de la Esperanto-movado (ekzemple, disvolviĝon de literaturo, lertiĝon en lingvo-uzo) ne devas esti neite. Sed se la kulturaj atingoj fariĝos ekskluzive ĉefaj celoj, la atingoj (kromaj derivaĵoj) povas kontraŭstari kaj erozii la originan celon (valoro por Lingvaj Rajtoj). Kulturaj atingoj plenumitaj de unuopuloj fakte havas “valoron”. Sed tiu ĉi valoro estas “privata valoro” nur por manpleno da “riĉaj” homoj, kiuj povas ĝui la kulturajn atingojn. (Por novaj Esperanto-lernantoj tiuj ĉi “kulturaj atingoj” estas aĵoj nur por gape rigardi.) Se, rezulte de “altaj kulturaj atingoj”, kreiĝas cirkonstanco (tro potencaj Esperanto-uzantoj) kiu malhelpas komunikadon por Lingvaj Rajtoj, la Esperanto-movado perdas sian signifon. Ni devas venki tiun ĉi problemon, kiun la Esperanto-movado ne klare konceptas pro manko de sufiĉa teoria esploro.

Ĝisnuna argumento sugestas, ke unue ni ekzameni la nunan staton de la Esperanto-movado kaj la instruado, surbaze de ĝia teoria fundamento,¹⁷ kaj ke ni ĉiam serĉu la vojon kiu ebligas maksimume malgrandigi la koston por lernado kaj maksimume grandigi la valoron por Lingvaj Rajtoj. Por tio gravas trovi ekvilibrantan punkton inter la valoro por Lingvaj Rajtoj kaj la kosto por lernado. Lerni aŭ lernigi la lingvon senkonsidere la punkton, estas tre danĝera ago, kiu subfosas la bazon de la Esperanto-movado.

Tiu ĉi ekzamenado pri la koncepto de Esperanto-lernado estas nur unu parto de la reekzamenado pri la nuna stato de Esperanto surbaze de la valoro por Lingvaj Rajtoj. Krom la koncepto de lingvolernado, mi montru du esplorindajn problemojn.

Unu el ili estas la uzo de idiotismoj kaj malfacilaj vortoj, kiuj estas senpripense enkondukitaj el grandaj naciaj lingvoj. Ni rekonstatu, ke Esperanto estas facile lernebla pro la planiteco kaj pro tio, ke ĝi ne havas privilegiajn denaskajn parolantojn. Tiuj ĉi karakteroj naskis la valoron de Esperanto por Lingvaj Rajtoj, kaj donis al Esperanto universalan kaj etikan bazon. Do, ni devas atenti, ke la facileco kaj malmultekosteco laŭeble ne perdiĝu, dum ni disvastigas kaj utiligas Esperanton. Sed, la nuna stato ne estas tia. Ekzemple nunaj eŭropaj lingvoj komune posedas multajn abstraktajn vortojn venintajn de la latina kaj greka lingvoj. Ankaŭ Esperanto senkritike enkondukis

¹⁷Vidu Kadoja (2004:8–9, 2001:83–88).

la vortojn. Ĉar ili ne estas vortoj faritaj per kunmetado de bazaj radikoj, ili estas “luksaj vortoj”, kiujn oni devas aparte lerni.¹⁸ Ekzemple, *etnografio*, *diplomatia*, *filozofio*, *kilometro*, k.t.p. Ĉar la signifo de tiuj ĉi vortoj estas malvasta, ili ne estas utilaj por formi novajn vortojn. Kaj ili ne estas ofte uzataj. Do, lerno-efikeco de tiuj vortoj estas mizere malgranda. Nome “luksaj vortoj” formas faktoron kiu difektas la facilecon kaj malmultekostecon de Esperanto-lernado.

Tiu ĉi influo de modernaj eŭropaj lingvoj ne estas limigita nur pri vortoj. Idiotismoj kaj diversaj formalaj reguloj por komunikado eniris en Esperanton, kaj donis ne-necesajn ŝarĝojn al Esperanto-lernado (Kadoja 2001:87–88). Ekzemple, la maniero de saluto (ekzemple manpremo), idiotismoj prenitaj el grandaj lingvoj, ekzemple la esprimo *de tempo al tempo*.¹⁹

Kiam ni ekzamenas la staton de Esperanto el la vidpunkto de la valoro por Lingvaj Rajtoj, aperas antaŭ ni alia flanko, kiun ni devas rigardi. Tio estas, ke Lingvaj Rajtoj apartenas ĝenerale al (homaj) rajtoj, kaj ke la rajtoj lingvaj kaj ceteraj homaj devas malhavi kontraŭdiron inter si. Se la Esperantomovado havas sian bazon sur garantiado de la rajtoj, kaj se ĝi volas firme resti sur tiu bazo, ĝi ne povas ignori nek helpi atencojn kontraŭ iuj ajn rajtoj.

Se ĝi metas sian bazon sur Lingvaj Rajtoj, sed restas indiferenta al la atenco kontraŭ rajtoj ne-lingvaj, ĝia bazo sur Lingvaj Rajtoj fariĝas ne valida.

Unu problemo kondukita de la supra argumento estas el-genr-igo de Esperanto. La nuna Esperanto montras virinecon per aldono de sufikso *-in-*, kaj premisas seksan dualecon.²⁰ Nome ĝi havas ideologion²¹ (antaŭjuĝon), ke oni povas klasifiki la homojn en la du kategoriojn viran kaj virinan (vidu Jamaŭĉi 2000, Sakura 2006 k.a.). Tiu ĉi karaktero kontraŭas al la egalrajteco de seksoj (rajto por egaleco), kaj ni bezonas serĉi alternativan esprimon, same kiel en la okazo de “malfacilaj vortoj” supre menciitaj. La pronomoj por la tria persono *li/ŝi* kaj vortoj formitaj per sufikso *-in-*, ekzemple *patrino/onklino*, ne estas esceptoj (Kadoja 2001:84–86). Aldone, la atentigo, ke “oni ne povas esprimi la koncepton (ŝi/onklino) sen indiko de la sekso”, erare vidas la situon de la

¹⁸Vidu “Esperantaj vortoj kiujn mi ne ŝatas uzi”, <http://www3.ocn.ne.jp/~gthmhk/trmnr.html/#hazime>. Tiu ĉi TTT-paĝo proponas ankaŭ anstataŭajn esprimojn kaj estas bona kaj utila paĝo por akiri informojn pri la koncerna temo. Laŭ la vidpunkto de tiu ĉi studo, kiu montris la valoron por Lingvaj Rajtoj kiel kriterion de Esperanto, tiu ĉi paĝaro prefere nomiĝu “Esperantaj vortoj kiujn oni devas ne uzi”.

¹⁹La demando, kiel montri la signifon *de tempo al tempo* sen la idiotismo, estas facile solvebla. Ĉar ni havas diversajn anstataŭantojn por esprimi. Ekzemple, *unu aŭ du fojojn semajne*, *ne ofte*, *nemultfoje* k.t.p. La problemo kuŝas en tio, ke sen provi aliajn esprimojn oni restas nur sur elekto kiu kontraŭas al la valoro por Lingvaj Rajtoj.

²⁰Vidu Itoigaŭa (2005) pri diskuto de ekstreme genrigita lingvo. La aŭtoro analizas la hispanan detalege sociolingvistike sur la bazo de genro-studoj.

²¹Bonvolu rememori *transgenrecon*, *inter-sekson* kaj komplike mult-tavolan strukturon de sekso. La ideo, ke oni povas ignori seksan minoritaton pro la absoluta minoritateco, estas diskriminacia, ĉar ĝi intence forpelas el la socio homojn kun certa karaktero.

problemo. La problemo troviĝas ne en tio, *kiel* ni esprimu la vorton *ŝi*, sed en tio, *kial* ni intencas fari la esprimon *ŝi*. Havi ideologion, ke ĉiuj homoj estas divideblaj en du partojn, viro/virino, kaj esprimi virinan genron per aldono de sufikso — tio ĉi estas duobla eraro, kaj formas seksan diskriminacion, kiu estas unu el la fundamentaj atencoj al homaj rajtoj. Ĉar la moderna socio staras sur dogmoj, nome seksa dualismo kaj ali-seks-am-ismo, naskiĝis tiu ĉi diskriminacio, kiu estas enkondukita ankaŭ en lingvojn. Fundamenti Esperanton per homaj rajtoj kaj doni al ĝi altan etikon kaj unversalecon nepre postulas de la homoj kiuj okupiĝas pri la Esperanto-movado ke ili rigardu diversajn diskriminaciojn en la moderna socio kaj kritike reekzameni ne nur la lingvan sed la tutan socian vivon.

5. Ĝenerala rilato inter lingva demokratismo kaj lingva normo

Kiel ni vidis supre, kiam ni prilumas la Esperanto-movadon kaj ĝian nunan staton per la vidpunkto de la valoro por Lingvaj Rajtoj, kondukiĝas la principo, unuvorte ke la Esperanto-movado devas “montri lingvan normon” al la lingvo Esperanto. Tiu ĉi principo ŝajnas surpriza en la kunteksto de ĝenerala diskuto pri Lingvaj Rajtoj kaj lingva demokratismo, sed natura, se ni konsideras la jam konstatitan valoron de Esperanto por Lingvaj Rajtoj kaj ĝia facileco por lernado kaj malmultekosteco. “Montri normon” estas la karakterizaĵo kiun donas al Esperanto la valoron de Lingvaj Rajtoj en la Esperanto-movado. Do, kio estas “devi montri normon”?

La normo de lingvo konsistas el multaj faktoroj. Krom vortoprovizo kaj gramatikaj reguloj, apartenas al la faktorado ankaŭ “adekvate” konsulti la socian kuntekston en kiu troviĝas komunikado en la koncerna lingvo. Tamen oni ne ĉiam obeas al unu sama normo, ĉar la lingva aktivado estas sub la forta influo de atributo (socia klaso, edukiteco, sekso) al kiu la lingvo-uzanto apartenas. Kiam la lingvo-uzantoj rimarkas la diferencon, okazas kontraŭstaro rilate al la lingva normo. Precipe, kiam la normo de homoj, kies socia kaj politika forto estas malgranda, ekregas la alian normon, la kontraŭstaro fariĝas plej akra. Se la homgrupo kun granda potenco povas etikedi la lingvan normon de la malpli forta homgrupo aŭ minoritato “devojiĝo” aŭ “pseŭdo-normo”, la kontraŭstaro pri lingva normo ne aperas sur socia scenejo. Sed kiam oni konstatas, ke la “devojiĝo” estas vaste akceptita kiel kutima uzo, okazas arda disputo, kiu normo estas “ĝusta” aŭ “ortodoksa/justa” (la disputo ofte fariĝas unuflanka akuzo fare de la grupo kiu povas regi amaskomunikilojn).

Kiam oni juĝas, kia devas esti la lingvo kaj kiel ĝi estu uzata, nome, kiam oni decidas la normon, nepre kuŝas demando de valoro. Sen iu ajn kriterio oni ne povas fari juĝon pri la demandoj. Tamen, kutime la kriterio ne estas klare

konceptita de la juĝantoj. Rilate al tiu ĉi punkto, unue ni vidu neplanitajn lingvojn, kaj pristudu iliajn konsciojn de normo kaj la fonon sur kiu troviĝas ilia kriterio de valoro.

En granda mezuro ekzistas du starpunktoj kiam oni diskutas pri la normo de neplanitaj lingvoj. Unu el ili estas priskribismo, kiu deklaras sin valoroneŭtrala. Tiu ĉi starpunkto konsideras, ke oni ne povas montri kriterion por juĝi absolutan ĝustecon, kaj rigardas, ke ĉiuj esprimoj efektive nun uzataj estas egalvaloraĵoj, ĝustaj kaj konformaj al la propra normo. Inter la malsamaj normoj ne troviĝas rilato supera-malsupera nek ĝusta-malĝusta. Tiu ĉi starpunkto klare montras sin en la frazo “La normo ne estas aĵo, kiun decidas registoj aŭ iuj kleruloj” (Kunihiro 2000:26-27). Ĝia “kriterio de valoro” estas demokratismo kaj egalrajtismo, ĉar ĝi traktas ĉiujn lingvojn kaj la parolantojn samvalore. La pensmaniero, ke lingvo ne estas propraĵo de malmultaj politikistoj kaj intelektuloj sed posedaĵo de ĉiuj (publiko), enhavas ideon, kies “ĝusta kriterio” estas egalrajtisimo. Ĉi tie ni devas esti atentaj pri tio, ke la valoro de demokratismo origine tute ne havas rilaton kun la lingvo mem. Ĝi estas valoro elektita kaj importita por konstrui lingvan normon de ekstere, nome, de kriterio referencata kaj konsiderata kiel kriterio universale valora en la komunumo de moderna socio.

La alia starpunkto en la koncepto de normo de neplanitaj lingvoj estas aŭtoritatisma normismo, nome, ke ĉiuj devas obei al la “ĝuste” starigita normo. Tiu ĉi pensmaniero referencas diversajn “aŭtoritatajn normojn” kiel fontojn de la ĝusteco, kaj akuzas esprimojn kiuj situas ekster la normo, kiel erarojn kaj devojiĝojn. Juĝi ĝustecon per la fama ŝtato-lingva vortaro, per esploristoj de la koncerna lingvo, per grandaj verkistoj, kaj per klasikaj verkoj, apartenas al tiu ĉi aŭtoritatismo-normismo. La gramatiko priskribisme konstruita povas aliformiĝi al iu aŭtoritata normaro. Samas ankaŭ juĝi lingvon per “beleco”, kaj laŭdi iujn esprimojn “belaĵ”.²² Sed tiu ĉi “ĝusteco” karakterize ne povas eviti arbitrecon. Ekzemple, la lingvaj normoj montrataj de vortaroj, de “la oficiala studkomitato pri la japana lingvo”, kaj de akademio, staras sur “ĝisnuna uz-maniero” kaj “origina difino kaj uzo de vortoj”. Sed nenio objekte montras, kiam estas la tempo “ĝisnuna”. Estas klare, ke la normoj venas nur de la flanko de aŭtoritatulo kaj aŭtoritata organizaĵo (Jasuda 2006:99).

Estas memkompreneble kaj oni ne bezonas diskuti kiu el la du starpunktoj estas preferinda. Ĉar lingvo estas publika ilo, se la lingva normo estas en la arbitraj manoj de iu socia grupo, oni povos juĝi ĉiutagajn esprimojn de popolanoj “malĝustaj”, kaj perforte alĝustigi ilin. Fakte tio okazis

²²Ekzemple, jam fiaskis la opinioj kiuj arbitre decidis “puran japanan” kaj deklaris la disvolvon de “ĝusta japana” kaj “bela japana”. Vidu ekzemple la argumenton de Kaŭaguĉi k.a. (2005) kontraŭ Saitoo Takaŝi.

en la historio (ekzemple perforta “algustigo” kaj “normigo” de tiel nomataj “dialektoj”).

Tabelo 1. Normo en neplanitaj lingvoj.

priskribismo	arbitreco, plasteco, kaj relativeco de lingvo estas antaŭkondiĉoj	lingvo-demokrata
normismo	arbitreco, plasteco, kaj relativeco de lingvo estas neataj	disciplinema, aŭtoritata

La lingva demokratismo, kiu havas sian bazon sur efektiva uzo de la lingvo, relativigas idiotismon kaj la valoron de la normo. Tamen, se ni vidas la aferon sur individua starpunkto, ĝi regas nin de supre, same kiel aŭtoritatismo-normismo. Ekzemple, kiel rezulto de amasa uzo de individuoj, naskiĝas idiotismoj, kaj kiam ili ekapartenos al normo, individuoj preskaŭ ne povas laborigi sian kreemon nek intencon. Unuj el la sennombraj furoraj esprimoj mortos, kaj kelkaj aliaj estos fiksitaj en ĉiutagan uzon, kaj poste normiĝos. La potenco de amaskomunikiloj kaj politiko ne povas grandskale interveni la procezon, krom escepta okazo de diktatura reĝimo. Kvankam la priskribismo traktas la normon lingvo-demokratisme, la lingva normo naskiĝas en homamaso, “ekstere” de la unuopaj uzantoj. Unuopuloj estas devigitaj nur akcepti ĝin.

6. Konscio pri lingva normo en la Esperanto-movado

En la antaŭa sekcio ni vidis la staton de lingva demokratismo en la normo de la neplanitaj lingvoj. Tamen, se ni ĝenerale rigardas la lingvan situacion en la nuna socio, kaj eĉ se la lingva normo estas demokratisma, la fenomenoj de lingvaj diskriminacioj konstante kreiĝas (Maŝiko 2002). La kritiko kontraŭ lingva imperiismo kaj kontraŭ lingva diskriminacio traktis tiun ĉi situacion. Kiel mi diris, Esperanto havas universalan signifon kaj valoron nur en tiu ĉi punkto, ke ĝi povas nuligi lingvan diskriminacion inter malsamaj lingvo-parolantoj, nome, ĝi havas almenaŭ parte funkcion por trakti Lingvajn Rajtojn kaj la koncepton de lingva diskriminacio, kiuj estas iloj por kritiki lingvan imperiismon.

Tiun ĉi valoron de Esperanto subtenas la planiteco, logikeco, relativa facileco kaj malgranda lerno-kosto, kiujn ebligas la fakto, ke Esperanto ne estas parolata kiel ies unua (gepatra) lingvo. Tiuj ĉi karakterizaĵoj, eĉ en limigita skalo, ebligas al la uzantoj de la lingvo efektiviĝi la garantion de Lingvaj Rajtoj. Do, se ni juĝas la normon de Esperanto laŭ lingvo-demokratismo, ni alvenas al la konkludo, ke ĝia kriterio staras nur sur unu punkto, ĉu ĝi

utilas por teni la “facile lerneblan econ” kaj “malmultekostecon”.²³ Tial, la priskribisma sinteno, kiun ni traktis en la lasta sekcio, nome, juĝi ĝustecon laŭ la kriterio, ĉu la esprimo estas vaste uzata, estas kontraŭ al lingva demokratismo almenaŭ pri Esperanto. Se ni metas la bazon de la kriterio sur tion, ĉu la esprimo estas vaste uzata aŭ kiomgrade ĝi kutimiĝis, Esperanto komplikiĝos same kiel neplanitaj lingvoj, ekzemple la japana, kaj nepre perdiĝos la karakterizaĵoj de Esperanto kiuj ebligas la garantion de Lingvaj Rajtoj.

Tio ĉi estas la unua karakterizaĵo kiun la normo de Esperanto enhavas. Kaj la punkto kiu diferencigas Esperanton al neplanitaj lingvoj estas tio, ke ni povas ekzameni la normon. Malsame al la neplanitaj lingvoj, en la okazo de Esperanto, unuopaj personoj povas juĝi sub la lumo de Esperanta normo, ĉu la esprimo estas ĝusta kaj akceptebla.²⁴ En la okazo de neplanitaj lingvoj “ĝusteco” troviĝas en la grado de kutimiĝo aŭ agnosko de aŭtoritatulo, nome, ekster unuopuloj. *Sed la normo de Esperanto troviĝas en la interno de unuopuloj.* Tiu ĉi karakterizaĵo kiun la normo de Esperanto enhavas, preskaŭ ne estas agnoskita en la Esperanto-movado, kaj tial iuspeca tordiĝo estas portita en la Esperanto-movadon. Mi montru konkretajn ekzemplojn.

“Facila Frazfarado” de Saka Tadaŝi, aperigata ĉiunumere sur la organo de Japana Esperanto-Instituto (JEI), *La Revuo Orienta*, provizas utilan lernomaterialon al la Esperanto-lernantoj japanaj. Kredeble tiu ĉi estas la plej multe legata lernilo en la lando. La rolo de lingvo-lernilo estas “montri kaj klarigi normon”. Do, tiu ĉi seria lernilo sur la organo de JEI estas la plej utila materialo por mezuri ĝeneralan konscion pri lingva normo en Esperantujo. En tiu ĉi serio la legantoj tradukas la taskon prezentitan antaŭe, kaj la gvidanto korektas kaj komentas la tradukaĵon. En la komentoj troviĝas jenaj frazoj: “Tio ĉi ne estas kutima esprimo”, “Oni ne diras tiel”, krom “Oni ne povas diri tiel”, “Tio ĉi estas eraro”.²⁵ La lastaj du komentoj estas donitaj al esprimoj kiuj kontraŭas al Esperanta gramatiko, aŭ kies logiko estas di-

²³En la Esperanto-movado kaj en studoj pri Esperanto fojfoje oni prenas Zamenhofan ekzemplon kiel la bazon de la normo. Tio ĉi tamen povas difekti la karakterizaĵojn de lingva demokratismo, kiu donas al Esperanto universalan valoron. Ĉar oni povas perdi la facilecon en lernado per normigo de Zamenhofa ekzemplaro. Ni devas kritike ekzameni la “religiecan kredon” al Zamenhofaj ekzemploj. Vidu ankaŭ la piednoton 26.

²⁴Tiu ĉi karakterizaĵo ebligas al la uzantoj kreeme evoluigi la lingvon. Vidu Kadoja (2004).

²⁵Ekzemple, “Oni ankaŭ povas diri ‘mezuras sian korpan pezon, mezuras sian korpo-pezon’, sed ne diras ‘mezuras sian pezon, pesas sian korpan pezon’ (Saka 2006b:14, kontribuinto ne montrota, same poste), “ ‘senti’ estas kutime uzata por ‘senti ĝojon/malĝojon, doloron, varmon/malvarmon, odoron k.t.p. Do, la esprimo ‘senti libron interesa’ donas strangan impreson al aŭdantoj. En la sama kialo la esprimo ‘mi sentis grandan intereson’ ne estas uzata ĝenerale. La esprimo ‘Mi estis tre interesa’ estas eraro” (Saka 2006a:31). La problemo estas tia montr-maniero de la normo. Per “tiel ne diras” kaj “esprimo kutime ne uzata” oni juĝas iujn esprimojn “ne preferindaj”. Ni devas serioze konsideri la signifon de la fenomeno.

fektitaj. La antaŭaj du montras, ke la esprimo ĝenerale ne estas uzata. La sinteno juĝi iun esprimon “malĝusta” laŭ la kriterio de “ĝeneraleco” almenaŭ ne estas aŭtoritativa, sed konvenciisma. Tiu ĉi sinteno unuavide ŝajnas esti konvena al lingva demokratismo, kaj preferinda laŭ la lingva normo. Sed kuŝas problemo, ke ĝi ignoras la diferencon de la karakterizaĵoj inter planita kaj neplanita lingvoj, kaj ke ĝi misaplikas konscion de normo de neplanita lingvoj al planita lingvo. Ni devas rigore eviti enkondukon de konvenciismo en Esperanton, ĉar, kiel mi jam montris, ĝi difektas la fonton de la universala valoro de Esperanto, nome facilecon de lernado.²⁶ En la tabelo 2 vi vidos la karakterizaĵon de la starpunkto de Esperanto pri normo-kompreno (estu atentaj pri la diferenco al la tabelo 1).

Tabelo 2. Normo en planita lingvo.

priskribismo	agnoskas arbitran ŝanĝiĝon kaj akumuladon de konvencio de lingvo	nuligas karakterizaĵojn de planita lingvo
normismo	rifuzas arbitran ŝanĝiĝon kaj akumuladon de konvencio de lingvo	konservas karakterizaĵojn de planita lingvo/ lingvodemokratisma

Konciza respondo al la demando, kia devas esti la normo de lingvo, povas esti “lingva demokratismo”. Sed la enhavo de “esti laŭ lingva demokratismo” estas tute malsama inter neplanita lingvoj kaj planita lingvo kiel Esperanto. Oni akiras planitan lingvon per konscia lernado. Oni deziras al planita lingvo funkcii kiel ponto-lingvo kaj labori por efektivigo de lingva demokratio. Kontraste al tio, oni akiras neplanitan lingvon per senkonscia lernado. La lingvo funkcias kiel ĉiutaga komunikilo. Tiu ĉi diferenco estas grava, kiam ni decidis la lingvo-demokratisman normon. Rezulte de tiu ĉi diferenco, la signifo de priskribismo kaj konvenciismo fariĝas inversa por planita kaj neplanita lingvoj. Se ni konfuzas decidis la normon sen klara konscio pri tiu ĉi diferenco, la karakterizaĵoj de planita lingvo senfine proksimiĝas al tiuj de ne

²⁶Unu nepra rezulto de Lingvaj Rajtoj en la kampo de planlingvo estas normismo. En la 4-a sekcio mi kritikis “troan potencon”, kaj tio povus ŝajne esti kontraŭdiro kompare kun la gardado de normismo. Ĉar normismo estas ofte realigita aŭtoritatece de-supre perforte. Sed tio estas tuta miskompreno. Gardi normismon en Esperantujo signifas gardi Zamenhofan Fundamenton, aŭ evoluigi kaj transformi la lingvon en la kadro de la Fundamento, kiu estas unusola aŭtoritato. Sed tio ne signifas senpense obei Fundamenton (vidu ekzemple la supran diskuton pri idiotismo, sekso kaj luksaj vortoj). Tiel oni povos eviti dogmismon, kiu nur laŭvorte obeas Fundamenton. Kritikendaj estas homoj, kiuj malbligas laŭlingvorajtan komunikadon, konscie kaj nekonscie, uzante lingvokapablecon kaj ekspluatante Fundamenton.

planitaj lingvoj, kaj la planita lingvo perdos la valoron por Lingvaj Rajtoj kaj la kondiĉon kiu ebligas garantian de Lingvaj Rajtoj.²⁷ La kritika esploro en tiu ĉi studo pri Esperanto estas unu el la bazaj laboroj por eviti tion.

Tabelo 3. La bazoj de normoj de planita lingvo kaj neplanitaj lingvoj.

planita lingvo (Esperanto)	neplanitaj lingvoj (naciaj lingvoj)
demokratisma, konforma al Lingvaj Rajtoj	
Lingvaj Rajtoj, rajto por komunikado (normismo)	respekto al ekzemploj, idiotismoj kaj efektiva uzo akumuligintaj el ĉiutaga uzo (priskribismo)
nedemokratisma, malkonforma al Lingvaj Rajtoj	
respekto al ekzemploj, idiotismoj kaj efektiva uzo akumuligintaj el ĉiutaga uzo (priskribismo)	devigo / agnosko fare de aŭtoritato (vortaro), potenco (normismo)

Doni al Esperanto la fundamenton de valoro por Lingvaj Rajtoj fariĝos la bazo por decidi la normon kaj ĝian priskribon. Ni bezonas esplori ne nur la ĝis-nunan staton de Esperanto kaj la movadon, sed ankaŭ havi perspektivon, kiel progresigi la movadon kaj kia lingvo Esperanto devas esti. Tiu ĉi studo, kiu komenciĝis ĉe la valoro por Lingvaj Rajtoj, devas esti pliprofundigita.

²⁷La principo “esti normisma por konservi la valoron por Lingvaj Rajtoj” kondukas nin al la ideo, ke ni evitu facilan enkondukon de novaj vortoj kaj idiotismoj. Tiu ĉi ideo tamen ne kontraŭstaras al la lingva kresko de Esperanto, nek al ĝia beletra kaj kultura evoluo. La alta povo de vorto-farado, la gramatiko kaj vortoprovizo jam ekzistanta plene kontentigas la neceson de beletraj esprimoj (ekzemple, parto de la verkoj de L. L. Zamenhof ŝajnas esti pionira provo. Same estas la alternativa esprimo por diskriminaciaj vortoj, kaj novaj esprimoj naskitaj en ĉiutaga komunikado). Montri la kreemon en la kadro de jam ekzistantaj rimedoj, tra provoj kaj eraroj, kaj tiel kontribui al la altigo de la valoro por la Lingvaj Rajtoj, estas la propra stilo de Esperanto. Ekzemple, ni serĉu esprimojn freŝajn, belajn, kaj facile kompreneblajn. Beletraĵo, kiu troviĝas ekster la “kadro de konservado de la valoro por Lingvaj Rajtoj” ne rajtas nomi sin Esperanta-beletro (kiel unu parto de la Esperanto-movado). Rezulte de la “kreemaj” provoj por “beletra esprimo” kaj ĉiutaga komunikado, se amasiĝos idiotismoj kaj novaj vortoj en Esperanto, kaj se la esprimoj fariĝos normo, la kosto por lernado de Esperanto konstante altiĝos, kaj la valoro por Lingvaj Rajtoj reduktiĝos. Kaj fine, se la valoro por Lingvaj Rajtoj nuliĝos, la Esperanto-movado perdos sian etikan kaj universalan bazon por la ekzisto.

7. Konkludo

La aŭtoro diskutis kaj demonstris jenajn tezojn sociolingvistike.

1. La Esperanto-movado kreeme rekonstruis la nocion Lingvaj Rajtoj, ke ĝi signifas, ke unu celo de Lingvaj Rajtoj estas interalie komuniki pli egale. Pro tiu ĉi fakto la movado sukcesis bazi sin sur universala fundamento etika kaj akiris universalan valoron.
2. Sekve, la movado devas ĉiam konformiĝi al sia bazo, t.e. al Lingvaj Rajtoj. Ekzemple en la instruado kaj lernado de Esperanto oni devas scii, ke la sinteno taksu alte tro altan uzokapablon de Esperanto kontraŭas la bazon kaj detruas la valoron.
3. La movado devas teni aŭ transformi Esperanton por ke Esperanto plej plenigu la Lingvajn Rajtojn kaj ne neu aliajn homrajtojn. Konkrete, grave estas tra deeŭropigado k.t.p. plej faciligi kaj sendiskriminaciigi Esperanton, kaj neŭtraligi komunikadon en la movado.
4. Kontraŭ la ĝenerala kompreno, ke *priskribismo* estas lingvo-demokratisma, Esperanto funkcias plej demokratisme en *normismo*. Inter planita lingvo kaj ne planita lingvo, lingva demokratio aperas en tute inversa kondiĉo.

Referencoj

- ITOIGAŬA Miki (2005). “La estonteco de la engenrigita lingvo” [Teksto en la japana]. *Sociolingvistiko (Syakaiengogaku)*, V, 85–103.
- JAMAUĈI Toŝio (2000). *Limo de sekso* [Teksto en la japana]. Tokio.
- JASUDA Toŝiaki (2006). *Politiko de vortaro. Kio estas lingva normo?* [Teksto en la japana]. Tokio.
- KADOJA Hidenori (2001). “Lingva diskriminacio kaj Esperanto” [Teksto en la japana]. *Sociolingvistiko (Syakaiengogaku)*, I, 83–88.
- KADOJA Hidenori (2004). “Faltruo de la esperanta movado – de malica normismo al rekreado de Esperanto” [Teksto en la japana]. **En:** *Raportoj en la studkunsido de Japana Esperanto-Instituto 2004*, 8–9.
- KADOJA Hidenori (2006a). “De la lingva rajto al planlingvo” [Teksto en la japana]. **En:** MAŜIKO Hidenori (red.), *Lingvo, povo, diskriminacio. Emancipado de informo – malfortuloj el la vidpunkto de lingva rajto*, pp. 107–130. Sangenŝa, Tokio.
- KADOJA Hidenori (2006b). “De la lingva rajto al la komunikada rajto” [Teksto en la japana]. *Homrajtoj* **21**, n-ro 183, 78–83.
- KAŬAGUĈI Rjoo k.a. (2005). *Kiu posedas la japanan lingvon?* [Teksto en la japana]. Tokio: Joŝikaŭa koobunkan.
- KUNIHIRO Tecuja (2000). “Normismo kaj priskribismo” [Teksto en la japana]. *Lingvo (Gekkan gengo)*, majo, pp. 24–31.

- MAŜIKO Hidenori (2002). *Politika sociologio de lingvo* [Teksto en la japana]. Tokio: Sangenŝa.
- MAŜIKO Hidenori (2006). “Enkonduko al politika sociologio de vortaro” [Teksto en la japana]. *Sociolingvistiko (Syakaigengogaku)*, VI, pp. 77–94.
- SAKA Tadaŝi (2006a). “Facila Frazfarado” [Teksto en la japana]. *La Revuo Orienta*, junio.
- SAKA Tadaŝi (2006b). “Facila Frazfarado” [Teksto en la japana]. *La Revuo Orienta*, aŭgusto-septembro.
- SAKURA Tomomi (2006). *Sociologio de seks-identeca disordo* [Teksto en la japana]. Tokio: Gendaiŝokan.
- SKUTNABB-KANGAS, Tove (2000). *Lingva mortigadego en edukado aŭ mondskala diverseco kaj homrajtoj?* [Teksto en la angla]. Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates.
- STUDGRUPO DE LINGVAJ RAJTOJ (red.) (1999). *Rajto al lingvo. Kio estas lingvaj rajtoj?* [Teksto en la japana]. Tokio: Sangenŝa
- SUZUKI Toŝikazu (2000). *Strukturo de Lingva Rajto – ĉefe pri la regiono de angl-usonaj leĝoj* [Teksto en la japana]. Tokio: Seebundoo.

KADOJA Hidenori estas prelegisto en Cujama Ŝtata Kolegio de Teknologio en Japanio. La ĉefa faka kampo de la verkinto estas la mezepoka eŭropa sociekonomia historio, precipe en Nordio; dua fako estas sociolingvistiko kaj esperantologio. Redaktoro de la fakrevuo *Syakaigengogaku (Sociolingvistiko)* ekde 2001. Ĉefverkoj: *Vikinga epoko*, eldonejo de Kioto-universitato, Kioto, 2006; “La strukturo de lego-skribokapablo”, *Sociolingvistiko*, IX, 2009, pp. 17–42. La aŭtoro verkas ankaŭ en la kampo de edukosociologio kaj homrajtoeduko.

Laboreja adreso de la aŭtoro: 708-8509, Tuyama-si, Numa, JP-624-1 Japanio
Retadreso: kadoya@tsuyama-ct.ac.jp

Ricevita 2009-11-20. Prilaborita versio ricevita 2010-04-04. Akceptita 2010-06-01